

ლიყო ეკლესიის ამქვეყნიურ მოღვაწეობაში. მიუხედავად უფლისაგან მისთვის ბოძებული შეუზღუდავი უფლებებისა, ის, როგორც ადამიანი, იყო ისეთივე მონა ღვთისა, როგორც დანარჩენი სხვა მოკვდავნი, რომლისათვის ნათელია ამქვეყნიური ძალაუფლების არარაობა, ასევე მისი პირადი პასუხისმგებლობა ღვთის წინაშე მასზე გადმოცემული უფლებებისათვის⁴⁰.

პანტოკრატორი. მონაქა

⁴⁰ ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის იდეა ჩამოყალიბებულია იუსტინიანეს (527-565) წერილში ტრიბონიანესადმი: ღმერთისგან ნებით ემართათ ჩვენ სახელმწიფოს, ნებით, რომელიც ჩვენ გადმოგვცა ზეციური ყოვლისმპყრობელისაგან, ვუძღვებით ბრძოლებს ბედნიერად, ვამყარებთ ბრყინვალე მშვიდობას და სამართლიანად ემართათ ქვეყანას, ასე ძლიერ ავამაღლებთ ჩვენ ჩვენს სულს ყოვლისშემძლე უფლის შემწეობით. ჩვენი მიღწევები, როგორც იარაღის, ასევე ჩვენი ჯარისკაცებისა და მხედართმთავრების თუ ჩვენი ნიჭის მეშვეობით, მაინც დამყარებულია, მხოლოდ ყოვლადწმინდა სამებაზე, რომელიც აწესრიგებს ყველაფერს მთელს სამყაროში, დედამიწის ყველა კუთხეში (Runsiman S. Herrschaft im Reich, s.214

სახელმწიფო ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება

სახელმწიფოსა და ეკლესიის დამოკიდებულების საკითხის გარკვევა წარმოადგენდა უმნიშვნელოვანეს პრობლემას შუა საუკუნეების საზოგადოების ფორმირების პროცესში. უმთავრესი იყო სახელმწიფოს მმართველობის ფორმების მოყვანა ქრისტიანულ იდეოლოგიასთან შესაბამისობაში. ახალი საზოგადოების ევოლუცია ხდებოდა თანდათან ქრისტიანული დოგმის ნორმების დამკვიდრებით საერო მმართველობის სისტემაში, თანდათან ახალი აღთქმისა და საეკლესიო ავტორიტეტების იდეები მთლიანად გაბატონდა ახალ საზოგადოებაში. შევეცდებით წარმოვადგინოთ, თუ როგორ ხორციელდებოდა მკვიდრდებოდა საერო ცხოვრებაში ქრისტიანული იდეები, ანუ როგორ ხდებოდა სახელმწიფოს მიერ საერო ფუნქციათა განხორციელების მოტივირება ქრისტიანული მოძღვრების შესაბამისად.

ვეროპის პირველი ქრისტიანი იმპერატორის კონსტანტინე დიდის ბიოგრაფია ფრიად საინტერესოა ქრისტიანული იდეოლოგიის და რომის იმპერატორის ძალაუფლების ახლებურად წარმოდგენისა და შერწყმის წარმოსადგენად. კონსტანტინე დიდის გამარჯვება მაქსენციუსზე და შესვლა მარადიულ ქალაქ რომში, რასაც წინ უსწრებდა მისი ხილვა, როდესაც მას მაცხოვარმა ზეციდან გადმოსცა ჯვარი და უთხრა: “ამით სძლიე” (τοῦτα νικᾷ), და ისტორია კონსტანტინეს მიერ მაქსენციუსის ძლევისა, რომელიც იმყოფებოდა რომში და რომელსაც მფარველობდნენ წარმართული ღვთაებები, იყო სწორედაც ქრისტიანობის გამარჯვება წარმართობაზე, ჯვრის გამარჯვება კერპებზე.

გარდა ამისა, ამ მომენტს მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ახალი ქრისტიანული საზოგადოებისათვის, რომელიც თავისი არსებობის პირველ საუკუნეებში არის მორჩილი,

ასევე აღრინდელი ქრისტიანული ეკლესია ქადაგებდა არაბლადობას. ამ საზოგადოებაში მთავარი იყო მორჩილება და მოწამეობრივი აღსასრული.

კონსტანტინე დიდის დროიდან იწყება ახალი ინტერპრეტაცია, რომელიც განსხვავებულ განმარტებას აძლევს სახარებისეულ სიტყვებს: “გესმა, რამეთუ თქმულ არს: თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილ, ხოლო მე გეტყვ თქვენ: არა წინააღდგომად ბოროტისა; რომელმან გცეს ყურიმალსა შენსა, მიუპყარ ერთკერძოცა; და რომელი მიგიღებდეს შენ სამოსელსა შენსა, კუართოსაცა შენსა ნუ აყოვნებ” (მათე 5, 38-40); ან კიდევ: “მაშინ ჰრქუა მას იესუ: მიჰქვიე მახვილი ადგილსავე თვისსა, რამეთუ ყოველმან რომელთა აღიღონ მახვილი, მახვილითა წარწყმდენ” (მათე 26, 52). რადგანაც კონსტანტინე დიდი და მისი იმპერია ქრისტეს მოძღვრებას ემსახურებოდა, უკვე ორივე ხელისუფლება – საერო და ზეციური უნდა შეთავსებოდა ერთმანეთს. საეკლესიო მამები ცდილობდნენ, ბიბლიაში მოეძებნათ არგუმენტები იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მიიღონ ქრისტიანებმა მონაწილეობა საერო ხელისუფლების განხორციელებაში, კანონიერებისა და წესრიგის დამყარებაში.

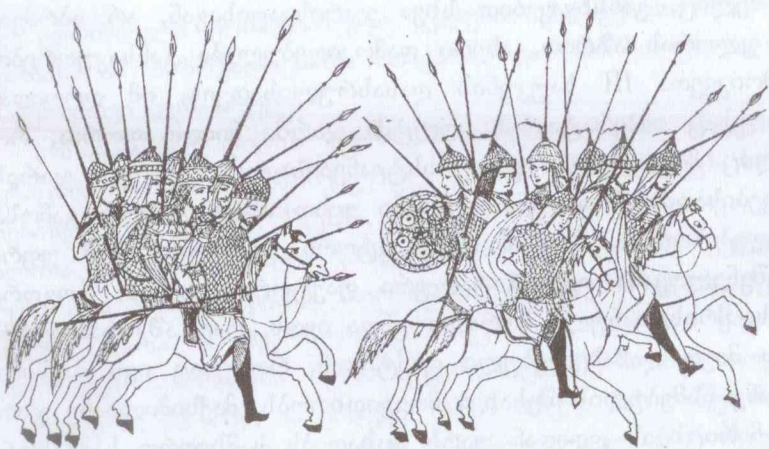
აპოლოგეტები ტერტულიანე და ორიგენე კიცხავენ ქრისტიანებს ომში მონაწილეობისათვის. ღვთის სამსახურში ყოფნა ავალდებულებს მორწმუნე ადამიანს ემსახუროს ღმერთს (*miles Dei*)⁴¹, ისე როგორც ჯარისკაცი ემსახურება სახელმწიფოს. ამდენად, ქრისტიანი ხდება ღვთის ჯარისკაცი,

⁴¹ ეს ტერმინი გვხვდება ქართულ მწერლობაშიც. პირველმოწამე რაფელის ცხოვრების აღწერაში – “შეიპყრეს სანატრელი იგი მხედარი ქრისტესი და შეკრული წარიყვანეს წინაშე სპარსთა მეფისა”, თუესა აგვისტოსა გ. – „წამება და ღუაწლი წმინდისა დიდისა მოწამისა რაფელისი, რომელი იწამა ჟამთა დიდისა მეფისა ვახტანგისათა, სპარსთა მიერ ქართლს, სოფელსა შინა წრომს”. საქართველოს სამოთხე, გამოცემული გ. საბინის მიერ, პეტერბურგი, 1802, გვ.173.

რომელიც, განსხვავებით სხვა ჯარისკაცისაგან, არ იბრძვის. ჟ. ფლორის აზრით, ასეთი დამოკიდებულება განსაკუთრებით გამოიკვეთა III საუკუნის დასასრულისათვის, იმ დროიდან, როდესაც იმპერატორის კულტმა ჯარში მიიღო ფორმა, რომელიც მიუღებელი იყო ქრისტიანებისათვის. ეს იყო ჯარისკაცებისადმი მოთხოვნა, თაყვანი ეცათ იმპერატორის გამოსახულებისათვის, მაგრამ იქვე ავტორი უთითებს, რომ უფრო მნიშვნელოვანი იყო მორალური ფაქტორი. და ეს, როგორც ჩანს, ქრისტიანული მორალი უნდა იყოს, რაც აშკარაა ავტორის მიერ დასახელებული ფაქტიდან, როდესაც იგი მაქსიმილიანე წამებულის შესახებ მოგვითხრობს. მაქსიმილიანე ჯარში ჩარიცხვის დღიდან უარს აცხადებს სამხედრო სამსახურში ყოფნაზე, იმ მოტივით, რომ ის არის ქრისტიანი (*Mihi non licet militare quia christianus est*) (არ შემიძლია ვიყო სამხედრო სამსახურში, რადგან ვარ ქრისტიანი), შემდეგაც, როდესაც მის დასჯას გადაწყვეტენ, ის ისევ იმეორებს, რომ სამხედრო სამსახურში ყოფნა შეუთავსებელია მის რწმენასთან (*Non possum militare, non possum melafacere, christianus sum*) (არ შემიძლია ბრძოლა, არ შემიძლია ბოროტების ქმნა, ქრისტიანი ვარ), და საბოლოოდ ამთავრებს თავის გამოსვლას შედეგი სიტყვებით: *Militia mea ad Dominum meum est. Non possum saeculo militare, Jam dixi, christianus sum* (ჩემი სამსახური არის ჩემი ღმერთის მსახური, არ შემიძლია ვიყო საერო ჯარისკაცი, როგორც უკვე ვთქვი, მე ვარ ქრისტიანი)⁴². მსგავსადვე არის მოტივირებული ცენტურიონი მარსილის უარი სამხედრო სამსახურზე, რომელიც აწამეს 298 წელს ტანჟერში: “მე დავაგდე იარაღი! ჭეშმარიტად, არ უნდა იყოს ქრისტიანი ჯარისკაცად საერო არმიაში. ის არის ქრისტეს ჯარისკაცი”⁴³.

⁴² Флори Ж. Идеология меча, СПб, 1999, с. 35.

⁴³ Флори Ж. Идеология меча, СПб, 1999, с. 35

ბიზანტიელი მეომრები. მინიატურა

დასავლეთის ღვთისმეტყველთაგან ერთ-ერთი პირველი ნეტარი ავგუსტინეა, ვის შრომებშიც ჩნდება ომი, როგორც ბოროტების განადგურების ერთ-ერთი საშუალება. ესაა თეორია სამართლიანი⁴⁴ და უსამართლო ომების, სარწმუნეობისა და ღმერთისთვის ბრძოლის შესახებ. ავგუსტინე თავის ნაშრომებში წარმოაჩენს ორგვარ იდეას. ეს იყო, ერთის მხრივ, უსამართლო ომის მიუღებლობა, ხოლო მეორე მხრივ, სამართლიანი ომის აღიარება. თავის თხზულებაში “ღვთის ქალაქის შესახებ” იგი წუხს ომების არსებობის შესახებ და აღნიშნავს, რომ დაკარგული აქვს ადამიანური გრძნობები იმას, ვისაც შეუძლია მიიღოს ომი სულიერი ტკივილის გარეშე. ამავე დროს, ისევ ხაზგასმით მიუთითებს: ვინც კლავს

44 სამართლიანი ომის შესახებ ამ ეპოქის წმინდა მამებს შეეძლოთ მოეტყობათ გადმოცემები წმინდა წერილებში, რომელიც უფრო აქტუალური ხდება მაღალ შუა საუკუნეებში. ომის ასეთი სახით დაყოფა გვხვდება პავლე მოციქულის წერილებშიც – “და თუკი ვინმე ომობს, ვერ გახდება გვირგვინის ღირსი, თუკი არარჯულიერად ომობს” (პავლე მოციქულის მეორე მიმართვა ტიმოთეს მიმართ (2, 5).

მტერს, ის, პრინციპში, არის კანონის მსახური, რომელიც ძალადობას ძალითვე პასუხობს. ამ დროიდან ნეტარი ავგუსტინეს მიერ ჩამოყალიბებული თეორიის შესაბამისად ვითარდება ახალი იდეოლოგიური კონცეფცია – ომი შეიძლება იყოს სამართლიანი და ქრისტიანებს ყოველგვარი სინდისის ქენჯნის გარეშე შეუძლიათ მასში მონაწილეობა. ასე რომ, თუკი ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში ქრისტიანები თვლიდნენ, რომ უნდა ყოფილიყვნენ მორჩილნი და “არამოძალადეები”, ნეტარი ავგუსტინეს მიერ წამოყენებული თეორია გახდა საფუძველი იმ იდეოლოგიისა, რომლის მიხედვითაც გაიყო ფუნქციები ქრისტიანებში. ერთნი იბრძვიან ღმერთებისა და ბოროტების წინააღმდეგ ლოცვით, მაშინ, როდესაც დანარჩენი იბრძვის ბარბაროსების წინააღმდეგ იარაღით⁴⁵. მკვიდრდება

45 მოგვიანებით ეს თეორია სამართლიანი ომის შესახებ გადაიტაცა თეორიად წმინდა ომის შესახებ, რომელმაც ფართო გავრცელება პოვა კლუნიური იდეების დამკვიდრების შემდეგ. თუმცა ასეთი ჩანასახი წმინდა ომის შესახებ მოწოდებისა გვხვდება ადრეულ პერიოდში, რისი მიზეზიც იყო ბრძოლები ბარბაროსებთან და განსაკუთრებით სარაცინებთან. 753 წელს, როდესაც პაპმა სტეფანე II-მ გაუგზავნა წერილი ფრანკ წარჩინებულებს, სადაც მოუწოდებდა მათ პაპის ხელისუფლების დასახმარებლად ბარბაროსთა წინააღმდეგ, მან ამ საქმისათვის სიკვდილი მოწამეობრივ თავდადებას შეადარა. მოგვიანებით პაპი ლეო IV თავის მოწოდებაში ფრანკი ჯარისკაცებისადმი პაპის ხელისუფლების დასახმარებლად არაბების წინააღმდეგ, მებრძოლებს აღუთქვამს, რომ თუ ისინი შეეწირებიან ასეთ სამართლიან საქმეს, მათ ელოდებათ პირდაპირი გზა სამოთხისაკენ, რადგანაც ისინი თავს დებენ “ჭეშმარიტი რწმენისათვის, სამშობლოსა და ქრისტიანობის დასახსნელად”. 747 წელს პაპი ზაქარია თავის მიმართვაში პიპინისადმი განსაზღვრავს საერო და სასულიერო წოდებათა ფუნქციებს, რომლებიც მოქმედებენ უფლის წინამძღვრობით მიწაზე, პაპს ამ მიმართვაში საღვთო წერილიდან მითითებული აქვს ადგილი ისრაელის ბრძოლისა ამაღლეის წინააღმდეგ: “და რქუა მოსე ისოს: გამოირჩიენ თავისა შენისა მამაკაცი და განსრული ეწყვე ამაღლესა ხვალე! და აჰა მე ვლგე თხემსა ზედა ბორცვსასა და კუერთხი ღმრთისაი ხელსა შინა ჩემსა” (გამოსვლათა 17, 9). პაპი ზაქარიას კომენტარის მიხედვით, ისრაელთა გამარჯვებაში გადამწყვეტი ფაქტორი იყო ორი რამ: ერთის მხრივ, ისრა-

მხედართა მფარველი ანგელოზებისა და წმინდანთა კულტი. მოგვიანებით ასეთებად ითვლებოდნენ ღვთისმშობელი, მიხეილ მთავარანგელოზი, წმინდა გიორგი, რომელიც იკონოგრაფიულ გამოსახულებაში მახვილით გმირავს დრაკონს, ანუ მახვილით ამარცხებს ბოროტს. ამ ფონზე დასავლეთში VII საუკუნეში იქმნება ტროპარები და ლოცვები წმინდანების მიმართ ომში გამარჯვების მოპოვებისა და მტრის ძლევის შესახებ. ასეთთა რიცხვს მიეკუთვნებიან ქალაქების მფარველნი, რომელთა მეოხებით იყო შესაძლებელი ძლევა. დასავლეთში ასეთ მფარველებად ცნობილი არიან: წმ. რემიგიუსი – რეიმსის, წმ. ილარიუსი – პუატიეს, წმ. ალბანი – მაინცის, წმ. ამბროსი – მილანის, წმ. პავლინი – ტრირის და ა. შ. ასე რომ, თანდათან ერთმანეთს ერწყმის სამხედრო და ქრისტიანული მსოფლმხედველობა. V საუკუნეში შექმნილ ტურინის ეპისკოპოს მაქსიმის ჰომილიაში ასეთნაირად არის გადმოცემული ომისადმი დამოკიდებულება – (Non enim militare delictum est, sed propter praedam militare peccatum – დანაშაულია არა სამხედრო სამსახური, არამედ მაროდორობა ომში).

შ. ფლორის ნაშრომში “მახვილის იდეოლოგია” გადმოცემულია ომისადმი IV საუკუნის ქრისტიანთა დამოკიდებულების ირონიული შეფასება ფრანგი ისტორიკოსის ა. ბაიეს მიერ, რომელიც შემდეგნაირად ელერს: კონსტანტინე დიდის მიერ, რომელიც შემდეგნაირად პოზიცია იყო – წარმართები იბრძოდნენ, ხოლო ქრისტიანები ილოცებენ მათი წარმატებისათვის, ეს პოზიცია კონსტანტინე დიდის ხანიდან შემდეგნაი-

ელთა სიმამაცე და, მეორე მხრივ, მოსეს განუწყვეტელი ლოცვა. ომი, ეკლესიის მეთაურის განმარტებით, დამარცხებისათვის არის განწირული, თუ მას არ ახლავს ლოცვა. ამ მიმართვაში განსაკუთრებით საინტერესოა ასევე პაპის მიმართვა პიპინისადმი: “მეფეებს, საერო პირებსა და მებრძოლებს მართებთ სამშობლოს დაცვა, ხოლო ეპისკოპოსებმა და სასულიერო პირებმა უნდა ილოცონ ადამიანთა სულების ხსნისათვის, რათა ღვთის წყალობით ჩვენ ვლოცულობდეთ (orantibus), ისინი იბრძოდნენ (bellantibus) და ქვეყანაში იყოს სიმშვიდე და ერთიანობა.

რად შეიცვალა: ერში მყოფი ქრისტიანები იბრძოდნენ, ხოლო კლერიკალები და მონაზვნები ილოცებენ⁴⁶.

ფრანგი მეომრები. მინიატურა

სამართლიანი და წმინდა ომის საკითხს განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა ბარბაროსების შემოსევის ხანიდან. რომი იძულებული იყო თავი დაეცვა ბარბაროსებისაგან და, რადგანაც რომი წარმოადგენდა ქრისტიანულ სახელმწიფოს, ხოლო ბარბაროსები ძირითადად წარმართები იყვნენ (მოგვიანებით ისინი ქრისტიანები ხდებიან, მაგრამ არა ნიკეური რწმენის აღიარებით, არამედ არიოზელებად), ამდენად ეს ბრძოლა ქრისტიანთა წარმოდგენაში გარკვეული რელიგიური ომის ხასიათსაც იღებს. ბარბაროსთა შემოსევები – ეს იყო დიდი მიგრაციული პროცესი. დამკვიდრდა ხატოვანი გამოთქმა: მიგრაცია – ეს არის ომი და ომი – ეს არის მიგრაცია.

ქრისტიანების მოწინააღმდეგე ცელსი ქრისტიანებს პირველ რიგში საყვედურობს იმის გამო, რომ ისინი არ იბრძვიან ბარბაროსების წინააღმდეგ და ამიტომაც არის მისთვის ეს რელიგია მიუღებელი. ამდენად, უფრო აქტუალური ხდება ეს

⁴⁶ Флори Ж. Идеология меча, СПб, 1999, с. 59.

საკითხი წმინდა მამათა — ნეტარი ავგუსტინეს, ამბროსი მედიოლანელის, ისიდორე სევილიელის შემოქმედებაში. ამბროსი მედიოლანელი იწონებს “მათ სიმამაცეს, რომლებიც იცავენ სამშობლოს ბარბაროსებისაგან, იცავენ უძღურებს თავიანთ სამშობლოში და მოკავშირეებს ყაჩაღებისაგან”.

წმ. პეტრე აკურთხებს პაპს და კარლოს დიდს. მოზაიკა

ამ გადაფასების შედეგი უნდა იყოს იმპერატორ თეოდოსი II-ის მიერ 416 წელს გამოცემული ედიქტი, რომლის მიხედვითაც ჯარში სამსახურის უფლება ეძლევათ მხოლოდ ქრისტიანებს.

ჩვენ შევეცადეთ, წარმოგვედგინა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის თანდათანობითი ტრანსფორმაცია და სახელმწიფო ქრისტიანული იდეოლოგიის ჩამოყალიბების ზო-

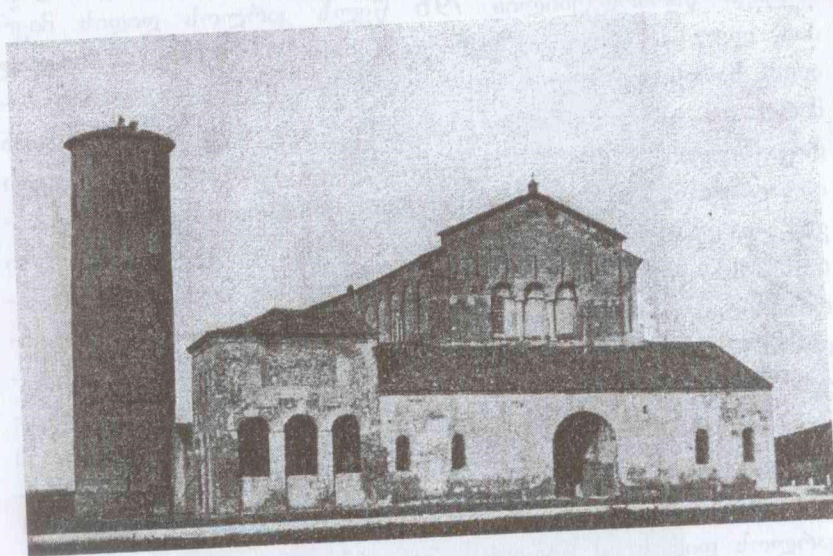
გიერთი ასპექტი ქრისტიანობის დევნის ხანიდან ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად აღიარებამდე, როდესაც უკვე ვხედავთ ახალ საზოგადოებას, რომელსაც შუა საუკუნეების ცივილიზაციის საწყის ეტაპად მივიჩნევთ.

ომისადმი დამოკიდებულების ახლებური ქრისტიანული მოტივი წარმოდგენილია 796 წელს კარლოს დიდის მიერ პაპ ლეო III-დმი გაგზავნილ წერილში⁴⁷, სადაც ნათლად არის ჩამოყალიბებული ფრანკთა მეფის პოზიცია პაპების მიმართ და ასევე ფრანკთა სახელმწიფოს იდეოლოგია ომთან დაკავშირებით: “ჩვენი ამოცანაა, ღვთის შემწევობით დავიცვათ იარაღით წმინდა ეკლესია ყველგან წარმართთა თავდასხმისაგან და გარედან ურწმუნოთა აოხრებისაგან, კათოლიკური რწმენის აღიარებით განვმტკიცდეთ. თქვენი მოვალეობა საპირისპიროა, როგორც მოსე აღმართული ხელებით ლოცულობდა ისრაელთა გამარჯვებისათვის, თქვენც ილოცოთ და ლოცვით შეგვეწიეთ ბრძოლაში. თქვენი ლოცვითა და უფლის წინამძღოლობით და ქრისტიანი ხალხის შემწევობით, ქრისტეს სახელით ყველგან მოვიპოვებთ გამარჯვებას და ჩვენი ღმერთის ქრისტეს სახელი გაბრწყინდება მთელს მსოფლიოში”⁴⁸. კარლოს დიდის ამ წერილის შინაარსიდან გამოკვეთილია საერო (Regnum) და სასულიერო (Sacerdotum) ხელისუფლების, ფრანკთა მეფისა და რომის პაპის ფუნქციები. მიუხედავად იმისა, რომ VII საუკუნის ბოლოს განვითარებული პოლიტიკური მოვლენების შედეგად კარლოს დიდის ძალაუფლება ვრცელდება მთელს დასავლეთში და რომზეც (რომის პაპმა კარლოს დიდს გამოუგზავნა პეტრეს საფლავის გასადები და რომის მოსახლეობის მისადმი ერთგულებას ფიცის დადებას შეპირდა), როგორც დ. ჰაგერმანი ამბობს, კარლოსი

⁴⁷ ეს წერილი, ალბათ, კარლოს დიდის კანცელარიაშია შექმნილი მისი კარნახით, ან სულაც ალკუინის მიერ ჩაწერილი.

⁴⁸ Schneider R. das Frankenreich, Munchen, 1990, s.108; Hagermann D. Karl der Grosse. Herscher des Abendlandes, Berlin 2003, s.367-368.

მაინც არ გვევლინება შეუზღუდავი ხელისუფლების მქონე პირად, ანუ ის არ არის ძველი აღთქმის შესაბამისი მელქისედეგი (მეფე და მოძღვარი), არამედ აქაც ჩანს გელასიანური დიარხიის პრინციპი.

სან-აპოლინარის ტაბარი რავენაში. VI ს.

ახალი იდეოლოგია და საისტორიო მწერლობა

ადრეული შუა საუკუნეების იდეოლოგია ნათლად ჩანს საისტორიო ქრონიკებში. გვსურს წარმოვადგინოთ ზოგადი მახასიათებელი ევროპული საისტორიო მწერლობისა, რომელსაც განსხვავებული იდეოლოგიის ფონზე განსხვავებული ამოცანა და სრულიად განსხვავებული წერის მანერა აქვს.

ბიზანტიელი სწავლული. მინიატურა

ძალიან რთულია იმის განსაზღვრა, თუ რა სახით და როგორ იქნა გადმოტანილი ანტიკური ცოდნა შუა საუკუნეებში. უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ აქ მხოლოდ ეტაპების წარმოდგენა შეგვიძლია; ეს არის ღვთისმეტყველების გაბატონების ეტაპები. ვხედავთ, თუ როგორ იკლებს თანდათანობით ანტიკურ ავტორიტეტთა დასახელება. უ. ლე გოფი წერს: ანტიკუ-